

kanlığına, 1913'te Bağdat'taki 13. Kolordu kurmaylığına, ardından Ankara Redif Müfettişliği kurmay başkanlığına, daha sonra da Şam'da bulunan 8. Kolordu Erkân-ı Harbiyyesi'ne tayin edildi.

Hâlid Bey, I. Dünya Savaşı'nda kolerusu ile birlikte Kanal Harekâtı'na katıldı. 9 Kasım 1915 Selmânîpâk Meydan Muharebesi'nden sonra çekilen İngilizler'in takibinde ve Kütülamâre'de General Townshend'in 13.000 kişilik tümeniyle birlikte esir edilmiş de bulundu. I. Dünya Savaşı devam ederken 1918 Temmuzunda bir heyetin başında Almanya'ya gönderildi, dönüşünde Musul'daki Altıncı Ordu kurmay başkanlığına tayin edildi.

Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra 13. Kolordu kurmay başkanlığına getirilen Hâlid Bey, mütarekenin 7. maddesine dayanarak bazı yerleri işgal eden İngilizler'in Güneydoğu Anadolu'da bir Kürt devletinin kurulmasını ve bazı vilâyetlerin Ermenistan'a katılmasını sağlamak amacıyla, Binbaşı Nowil adında bir İngiliz ajanının o bölgeye gönderilerek aşiretleri kışkırtıp isyanlar çıkarma gayretlerine karşı bölgede başarılı çalışmalar yaptı. İstanbul hükümetinin emriyle Sivas Kongresi'nin dağıtılması için çalışan Elazığ Valisi Ali Galib'in hedefine ulaşamamasında ve Binbaşı Nowil'in kışkırtmasıyla hazırlanan Malatya olayının bastırılmasında büyük gayreti görüldü.

Millî Mücadele başladıktan sonra Aralık 1920'de Ankara'ya giderek Millî Müdafaa Vekâleti Sevkiyat ve Nakliyat Dairesi umum müdürlüğüne tayin edildi. Bu görevde bir ay kadar kaldı; ardından Bilecik mıntika kumandanlığına, kısa bir süre sonra da Demiryolları umum müdürlüğüne getirildi (6 Şubat 1921). Bu görevde iken, II. İnönü Zaferi'nin kazanılmasında büyük rol oynayan ihtiyat kuv-

vetlerinin İnönü'ye zamanında ve düzenli bir şekilde sevkini sağladı ve takdir gördü. Sakarya savaşlarında 3. Kafkas Tümen kumandanı olarak tekrar cepheye döndü. 9 Ekim 1921'de tayin edildiği Birinci Ordu kurmay başkanlığından, ordu kumandanı Ali İhsan Paşa (Sâbis) ile çıkan anlaşmazlık sebebiyle 3 Ocak 1922 günü istifa etti ve 27 Ocak 1922'de 5. Kafkas Tümen kumandanlığına getirildi. 26 Ağustos'ta başlayan ve beş gün süren Büyük Taarruz sırasında üstün gayretleri görüldü. 2 Eylül 1922 günü yanındaki bazı komutanlarla birlikte teslim olan Yunan başkumandanı General Trikopis'i esir aldı ve bu başarısından dolayı Mustafa Kemal Paşa tarafından kutlanarak 31 Ağustos 1922'den geçerli olmak üzere Büyük Millet Meclisi hükümetince miralaylığa terfi ettirildi (3 Eylül 1922).

Nisan 1923'te tümeniyle İnegöl'de bulunduğu sırada Mustafa Kemal Paşa'dan gelen istek üzerine siyasete atılan Hâlid Bey'in seçim bölgesi olan Kastamonu'da tesbit ettiği listedeki adaylar seçildi, kendisi de 19 Temmuz 1923'te mebus olarak alarak mebus oldu. Bu tarihten itibaren fiilî askerlik hayatı sona erdi.

Hâlid Bey, Erzurum ve Sivas kongrelerinde ısrarla korunacağı yolunda kararlar alınmasına rağmen saltanatın ve hilâfetin ilga edilmesine karşı çıktı. Saltanatın kaldırılmasından sonra hilâfetin mutlaka korunması gerektiği görüşünü mecliste şiddetle savundu. Kanunun 3 Mart 1924'te kabul edilmesi üzerine aynı gün Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan istifa etti. Halk Fırkası'ndan ayrılan bir grup muhalif mebusla birlikte Kâzım Karabekir Paşa'nın başkanlığında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na girdi. Tahrîr-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın 3 Haziran 1925 tarihinde kapatılması üzerine bağımsız kalan Hâlid Bey'in mebusluğu 1 Kasım 1927'de sona erdi. On üç buçuk ay açıkta kaldıktan sonra 14 Şubat 1929'da miralaylıktan emekli oldu. 30 Ağustos 1922 zaferine katılan bütün tümen kumandanları mirlivâ oldukları halde Hâlid Bey terfi ettirilmemiştir.

Soyadı kanunundan sonra Akmansû soyadını alan Hâlid Bey'in, Misâk-ı Millî sınırları içinde müstakil bir Türkiye'nin kurulmasında önemli hizmetleri geçti. Vatanına hizmet yolunda başarılı bir asker ve samimi bir müslüman olarak yaşadı. 10 Şubat 1953'te ölen ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilen Ak-

mansû, 27 Eylül 1988'de Ankara'daki Devlet Mezarlığı'na nakledildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Ziya Göğem, *Kurmay Albay Dadaylı Halit Beğ Akmansû*, İstanbul 1954-56, I-II; *Genel Kurmay Başkanlığı Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* (nşr. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı), Ankara 1959, s. 251-252; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1988, s. 1170; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, İstanbul 1991, IV, 177-181; Fethi Tevetoğlu, "Millî Tarih ve Trikopis'i Esir Eden Dadaylı Halid Beğ", *Orkun*, sy. 1, İstanbul 1962, s. 4-7; *ML*, I, 238; *ABr.*, XX, 535; *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, I, 282.

HÜSEYİN HİLMİ KURTULMUŞ

DAGÂTIR

(ضفاطر)

Dagâtır el-Uskuf er-Rûmî

(ö. 7/628)

İslâmiyet'i kabul ettiği için halk tarafından öldürülen Bizans patriği.

Hz. Peygamber komşu hükümdarları İslâm'a davet ettiği sırada Bizans İmparatoru Herakleios'a elçi olarak Dihye b. Halife el-Kelbî'yi göndermişti (Muharrem 7/Mayıs 628). Dihye'nin görevi, Hz. Peygamber'in mektubunu o sıralarda Kudüs'te bulunan Herakleios'a vermesi için Busrâ valisine teslim etmektir. Dihye Busrâ'ya varınca vali onu İslâm kuvvetlerinden kaçıp Suriye'ye gelen Adî b. Hâtim ile birlikte imparatora gönderdi. Adî b. Hâtim imparatora elçinin geliş sebebini anlattı. Herakleios Hz. Peygamber'in mektubunu okuduktan sonra Rûmiye'de oturan yakın dostu Dagâtır'a bu konuda bir mektup yazdı. Herakleios ayrıca Kudüs'teki idarecilere de peygamber olduğunu söyleyen bu zatın kavminden o civarda oturan biri bulunursa huzuruna getirilmesini emretti. Çok geçmeden Dagâtır'ın imparatora gönderdiği cevabî mektubu geldi. İbrânice bilen ve semavî kitapları okuyan Dagâtır Herakleios'a Hz. Muhammed'in gerçek peygamber olduğunu bildiriyordu.

Bu sırada Mekk'e'den bir ticaret kafilesi Ebû Süfyân'ın başkanlığında Suriye'ye gitmek üzere yola çıkmıştı. Kafile Gazze'ye ulaştığında imparatorun adamları onları alıp Kudüs'te imparatorun huzuruna götürdüler. Herakleios otuz kişilik ticaret kafilesini İlyâ (Kudüs) Kilisesi'nde kabul etti. Devlet erkânı ve din adamları da imparatorun etrafında sıralanmışlardı. Herakleios, Hz. Muham-

Dadaylı
Hâlid Bey
kurmay
yüzbaşı iken

DAGÄTİR

med'e soyca en yakın olan kabile başkanı Ebü Süfyân'a Hz. Peygamber hakkında bazı sorular sordu ve Dihye'nin getirdiği mektubu okuttu. Daha sonra Dihye'ye Hz. Peygamber'in beklenen Allah elçisi olduğunu söyledikten sonra gidip Dagätir'i bulmasını ve yazdığı mektubu ona vermesini söyledi. Zaten Hz. Peygamber de Dagätir'a ayrıca bir mektup yazıp Dihye'ye vermişti.

Dihye Dagätir'in yanına varınca kendisini İslâm'a davet etti. Dagätir Hz. Peygamber'in Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu, onun sıfatlarını tanıdıklarını, ismini de kitaplarında yazılı bulduklarını söyledikten sonra Dihye'ye, "Sahibine git, benden selâm söyle ve Allah'tan başka ilâh bulunmadığına, Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna inandığımı, İsa'nın da Allah'ın kulu ve temiz, iffetli, dünyadan el etek çekmiş Meryem'e ilka ettiği ruhu ve kelimesidir diye şahadet ettiğimi haber ver" dedi. Daha sonra Dagätir odasına girip üzerindeki siyah elbiseyi çıkardı ve beyaz mezarım elbisesini giydi. Asâsını eline alarak kilisede toplanmış bulunan Rumlar'ın yanına gitti ve onlara şöyle söyledi: "Ey Rum cemaati! Bize Ahmed adlı peygamberden bir mektup geldi. Mektubunda bizi yüce Allah'a inanmaya davet ediyor. Ben şahadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur. Ahmed de Allah'ın kulu ve resulüdür". Dagätir sözlerini bitirince Rumlar hep birden üzerine atıldılar ve onu döverek öldürdüler (ayrıca bk. HERAKLEİOS).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 262-263; Buhârî, "Bed'ü'l-vaHY", I, 6-7; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 555-556; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef*, Beyrut 1390/1970, V, 343-347; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 258-259, 276; Ebü Ubeyd, *el-Emvâl*, Kahire 1353, s. 34; Belâzürî, *Ensâb*, I, 351; Ya'kübî, *Târîh*, II, 77-78; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), II, 645-651; Ebü Nuaym el-Cürçânî, *Delâ'ilü'n-nübüve*, Haydarâbâd 1369/1949, s. 291-292; Süheybî, *er-Rauzü'l-ünûf*, VII, 363-364, 516-517, 523-524; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 211-212; a.m.f., *İsâ'îl-ğâbe*, III, 55-56; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdül-me'âd*, II, 135; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 216; Süyûtî, *el-Haşâ'îşü'l-kübrâ* (nşr. M. Halil Herrâs), Kahire 1386-87/1967, II, 117-132; Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, II, 31-34; Halebî, *İnsânü'l-ıuyûn*, III, 283-291; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924-27, IV, 427-436; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (İstanbul 1969), I, 218-231; a.m.f., *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 107-115; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret Işıltan), Ankara 1981, s. 88-96; İbn Hudeyde, *el-Misbâhu'l-muğî* (nşr. M. Azîmüddin), Beyrut 1405/1985, II, 67-97; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VII, 37-60.

ALİ ÖNGÜL

DAĞ

Dinlerde mekânın kutsallığına paralel olarak dağların ayrı bir önemi vardır. Dağların kutsal oluşu ve onlara karşı tâzimde bulunulması, Tanrı'ya en yakın yerler olarak kabul edilmeleri, daha gelişmiş dinlerde ise Tanrı'nın yüceliğini ve aşkınlığını sembolize etmelerinden ileri gelmektedir. Dağların bulunmadığı yerlerde insanlar, yüce varlığa yakınlaşma ihtiyaçlarını çeşitli kuleler inşa ederek karşılamaya çalışmışlardır. Bâbil Kulesi, Mezopotamya'daki zikkuratlar, Meksika'daki "teocalli" denilen piramitler bu amaca yönelik yapılardır. Hz. Mûsâ Fırun'u imana davet ettiğinde onun, "Ey ileri gelenler! Ben sizin için kendimden başka bir tanrı tanıyorum. Ey Hâmân! Haydi benim için çamurun üzerinde ateş yak (tuğla imal et de) bana bir kule yap, belki Mûsâ'nın Tanrı'sına çıkarım" (el-Kasas 28/38; Gâfir 40/36) demesi bu eski telakkiyi yansıtmaktadır. Özellikle ilkel toplumlarda dağların kutsal sayılmasının bir diğer sebebi ilâhların ikamet ettikleri yerler olarak kabul edilmesidir. Homeros'un naklettiğine göre ilâhlar sarp tepelerden iner, taraftarlarına yardım ettikten sonra tekrar oralara çıkarlar. Kaldeliler Aralu adını verdikleri dağda büyük ilâhlarının ikamet ettiğine inanırlardı. Grekler'deki Olimpos dağı tanrıların ikametgâhidir. Diğer taraftan dağlar ulaşılamaz, uzak, ekseriya volkanik ve daima ihtişamlı olmaları sebebiyle Tanrı'nın kudret ve azametinin sembolü olmuştur. Ayrıca dağlar kutsal varlıkların veya ilâhların zuhur ve tecelli ettikleri, yahut uluhiyyetle irtibata geçilen yerler olmaları bakımından da saygı görmüşlerdir. Çin imparatorları dağların zirvesinde kurban takdim ediyorlardı. Sînâ dağı Yahudilik'te ve İslâm'da Tanrı'nın tecelli ettiği ve Hz. Mûsâ ile konuştuğu yer olduğu için kutsaldır.

Kutsal dağ kültürüne hemen hemen bütün ülke ve kavimlerde rastlamak mümkündür. Japonca'da ilâhları ifade eden kami kelimesi dağlar için de kullanılır. Fuji-Yama dünyanın eksenini kabul edilen kutsal dağdır ve hacılar belli temizlik kurallarına riayet ederek oraya çıkarlar. Çin'de dağların ruhları olduğuna inanılır ve bunlara tapılır, özellikle K'ouen Iouen dünyanın eksenini kabul edilir. P'outcheou yer altı dünyasına açılan dağdır. Ayrıca ülkenin doğusunda bulunan T'ai-chan da kutsaldır. Taoistlere göre K'ouen

Iouen'e aynı zamanda "dünyanın merkezinin dağı" da denir. Güneş ve ay onun çevresinde döner. Bu dağ ölümsüzlüğün mekânıdır ve ölümsüzlük orada yaşar. Kişiyi semaya götüren yol olduğu için bu dağ taolistlerin sığınağıdır. Brahmanizm'in kutsal kitabı Rig Veda dağlara yapılan bir yakarışı ihtiva eder. Uzakdoğu kültüründe Himalaya dağların kralı ve en kutsal dağ, Meru dünyanın eksenini, Kailâsa Tanrı Şiva'nın ikametgâhidir. Tibet inançlarında kutsal dağlar semanın direkleri veya yerin kazıkları, hatta ülkenin ilâhları, mekânın efendileri olarak kabul edilmektedir.

Dünyanın merkezini teşkil eden kutsal dağ inancı Ural-Altaylar'da, Cermenler'de, hatta Malakka pigmeleri gibi ülke ve toplumlarda da görülür. Mezopotamya'da merkezi bir dağ gökle yeri birleştirmektedir. Ahd-i Atîk'te Gerizim dağı yeryüzünün merkezi olarak adlandırılmıştır (Hâkimler, 9/37). Hıristiyanlara göre İsa'nın çarmıha gerildiği yer olan Calvaire (Ârâmîce Golgota) tepesi dünyanın merkezinde bulunmaktadır ve hem semavi dağın zirvesi hem de Hz. Âdem'in yaratıldığı ve defnedildiği yerdir.

İbrânîce'de hâr, Ârâmîce'de tür "dağ" anlamındadır. Bu ikinci kelime dağ için kullanıldığı gibi sıradağlar, bir ülkenin dağlık bölgesi ve tepeler için de kullanılmaktadır. Ahd-i Atîk'te gerek dağ ve yüksek mekânların önemi, gerekse çeşitli sebeplerle kutsal kabul edilen birçok dağla ilgili bilgi vardır. Kitâb-ı Mukaddes'te zikredilen önemli dağlardan bazıları şunlardır: Ararat dağları (Tekvîn, 8/4), Seir dağı (Tekvîn, 14/6), Sînâ dağı (Çıkış, 19/11), Horeb dağı (Çıkış, 3/1), Fârân dağı (Tesniye, 33/2), Nebo dağı (Tesniye, 32/49), Sion dağı (Tesniye, 4/48), Gerizim dağı (Tesniye, 11/29), Zeytinlik dağı (Zekarya, 14/4; Matta, 24/3).

İsrâiloğulları bölgeye gelmeden önce Filistin'de yaşayan yerli halkların inançlarında yüksek dağ ve tepeler önemli yer tutuyor ve insanlar buralarda ilâhlara ibadet edip kurban sunuyorlardı. Ken'ânîler'in bu tür kutsal yerleri, bölgenin daha sonraki sahipleri olan İsrâiloğulları zamanında da kutsiyetini devam ettirdi. Tesniye hukuku, "Milletlerin ilâhlarına tapındıkları bütün yerleri yıkınız" (12/2) diyerek bu yerlerin kutsallaştırılmasını ve oralarda ibadet edilmesini yasakladı; Şekem veya Kudüs'teki mâbed dışında Yahve'ye (Yehova) kurban sunulmasını menetti. Fakat İbrânîler çeşitli ilâhlara tahsis edilen bu tür mekânları